

«ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ»: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДАЛЕКОГЛЯДНОГО АНАЛІЗУ

Олег Сербін,
доктор наук із соціальних комунікацій,
в. о. генерального директора
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого,
професор

НАПРИКІНЦІ 2023 р. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого вчергове дослідила умови функціонування обласних, міських, сільських, селищних публічних бібліотек під час російської збройної агресії. Інформацію збирали тільки від бібліотек, що перебувають на підконтрольних Україні територіях.

Можемо констатувати, що впродовж другого року повномасштабної війни публічні бібліотеки значно суттєвіше відчули на собі негативний вплив воєнних дій. Упродовж минулого року через постійні обстріли, руйнування приміщень, фінансову неспроможність громад утримувати свої бібліотеки продовжилося скорочення бібліотечної мережі. Із 14 351 закладу, що фактично функціонував до початку повномасштабного вторгнення, нині працюють 12 162. Більш-менш стабільно функціонують бібліотеки у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Київській, Миколаївській, Одеській, Чернівецькій, Чернігівській областях і м. Києві. Водночас жодна публічна бібліотека не працювала в 2023 р. загалом у 42 територіальних громадах (ТГ).

Відповідно до результатів моніторингу, впродовж 2022–2023 рр. в Україні повністю зруйновано 131 бібліотечну будівлю. Найбільших втрат зазнали бібліотечні мережі Донецчини, Харківщини, Херсонщини, Миколаївщини.

На жаль, маємо ще 341 бібліотеку, яка була частково зруйнована та потребує капітального ремонту. Лідерами в цій сумній статистиці, знов-таки, є Донецчина, Харківщина, Херсонщина, а також Київщина і Запоріжжя. Маємо констатувати, що впродовж жовтня – грудня 2023 р. декілька бібліотек, що раніше були частково пошкоджені, перейшли в категорію зруйнованих повністю. Це Херсонська ОУНБ ім. Олеса Гончара, Бібліотека-філія № 1 Сіверської міської бібліотеки (Донецька область) та ін.

Значно збільшилась і кількість публічних бібліотек, що зазнали незначних пошкоджень та потребують заміни вікон, дверей, ремонту даху, фасаду тощо. Наразі налічують 401 такий заклад – у Харківській, Київській, Миколаївській, Херсонській, Сумській, Запорізькій, Чернігівській, Дніпропетровській та інших областях.

Минулого року із 742 бібліотек, що були частково зруйновані або зазнали незначних пошкоджень через ворожі артилерійські та ракетні обстріли, відновили свою роботу 157 закладів (у 2022 р. – 79). Здебільшого ремонт пошкоджених

приміщень бібліотек відбувався за рахунок бюджетів міських і сільських ТГ. Значно рідше послугувалися зарубіжними грантами, міжнародною та волонтерською допомогою. Там, де не мали змоги відремонтувати будівлі, – знаходили інші варіанти для відновлення роботи бібліотек. Так, Середино-Будську публічну бібліотеку (Сумська область), що була частково зруйнована влітку 2023 р., перемістили в будівлю бібліотеки-філії для дітей м. Середино-Буда, яка менш постраждала. Обидві книгозбірні, за можливості, намагаються забезпечувати інформаційні потреби користувачів.

Милівська сільська бібліотека Милівської ТГ Херсонської області, бібліотечний фонд якої майже весь знищено, переміщена в будівлю церкви, де бібліотекар намагається підтримувати жителів громади і забезпечувати їхні інформаційні потреби книжками, що вціліли після обстрілів.

Бібліотека с. Олександрівка, що на Херсонщині, завдяки міжнародній благодійній організації відновила роботу в модульному будиночку.

У Дніпропетровській області Нікопольська центральна міська бібліотека для дітей КЗ «Нікопольська міська ЦБС» продовжує обслуговувати дітей у філії № 6.

Донецька обласна бібліотека для дітей зареєстрована і отримала приміщення в м. Білій Церкві Київської області. Вона обслуговує користувачів онлайн, організовує мережеві акції, поступово формує бібліотечний фонд, здійснює проектну діяльність, проводить дослідження «Бібліотеки Донецької області в умовах російської збройної агресії».

У форматі «мандрівної бібліотеки» функціонує Луганська ОУНБ, фахівці якої, перебуваючи в різних містах України, перезапустили вебсайт закладу, створюють рекомендаційні огляди літератури, проводять точкові заходи онлайн і офлайн з акцентом на неформальну освіту (курси з ІТ-грамотності, мовні курси) та культурні події, активізували комунікацію з користувачами в соціальних мережах тощо.

У дистанційному форматі функціонує сьогодні Херсонська ОУНБ ім. Олеса Гончара. Для користувачів, які нині живуть не лише в Херсоні, а й у різних куточках України і за кордоном, працівники бібліотеки регулярно проводять соціокультурні та просвітницькі заходи, організовують онлайн-навчання бібліотекарів, здійснюють проектну діяльність.

З огляду на те, що будівля Херсонської обласної бібліотеки для дітей імені Дніпрової Чайки

розташована в зоні активних бойових дій та після обстрілів не є придатною для обслуговування користувачів і виконання працівниками своєї поточної роботи, книгозбірня лише в другому півріччі 2023 р. змогла забезпечити роботу сервера, надати користувачам доступ до сайтів та налагодити їх обслуговування в дистанційному форматі.

Одночасно з руйнуванням і пошкодженням будівель публічні бібліотеки втрачають і свої матеріально-технічні засоби. Станом на кінець 2023 р. часткових втрат зазнали 299 бібліотек (проти 131 у 2022 р.), ще 201 книгозбірня (проти 84 у 2022-му) втратила всі матеріально-технічні засоби. Найбільше таких бібліотек у Харківській, Донецькій, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Чернігівській областях.

Суттєвими були і збитки документно-інформаційних ресурсів публічних бібліотек. Загалом упродовж 2022–2023 рр. часткових втрат зазнали 415 книгозбірень, а жодного документа не збереглося в 134 бібліотеках, із них: у 42 бібліотеках Донецької області, 33 – Харківської, 25 – Херсонської, по 13 – Миколаївської і Запорізької, 5 – Чернігівської, 2 – Київської, 1 – Житомирської областей.

Нині, з об'єктивних причин (неможливість проведення інвентаризації бібліотечних фондів), дуже складно встановити точну кількість утрачених примірників видань у бібліотеках, що стали жертвами артилерійських та ракетних обстрілів, а також підтоплення / повного затоплення окремих територій у Херсонській і Миколаївській областях унаслідок підриву росіянами Каховської ГЕС. Утім, завдяки переліку публічних бібліотек України, що були зруйновані та не підлягають відновленню, та даним про них, зафіксованим в Електронній системі моніторингу базової мережі публічних бібліотек України (ЕСМаР), можемо припустити, що внаслідок російської збройної агресії станом на кінець 2023 р. орієнтовно повністю втрачено не менше ніж 1 млн 505 тис. примірників бібліо-

течного фонду, без урахування видань, утрачених унаслідок руйнування і пограбування Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара.

Триває і процес визначення сукупного розміру збитків, завданих публічним бібліотекам унаслідок російської збройної агресії. Визначити обсяг збитків також досить складно через неможливість на місцях організувати роботу комісій, що фіксували б пошкодження і втрати бібліотек. Однак, згідно з орієнтовними даними, отриманими з областей, станом на кінець 2023 р. приблизний розмір збитків, завданих публічним бібліотекам, можна оцінити не менше ніж у 71,2 млн грн.

Другий рік повномасштабного вторгнення росії в Україну відзначився інтенсифікацією бойових дій та обстрілів ворогом цивільної інфраструктури українських міст, сіл і селищ. Така ситуація спричинила низку негативних наслідків і для публічних бібліотек.

Упродовж 2023 р. основні показники, за якими здійснювали моніторинг стану публічних бібліотек; зросли у 2–3 рази, продовжилося скорочення мережі бібліотек, ускладнилася ситуація з кадровим забезпеченням галузі – багато працівників перебували в простой та відпустках без збереження заробітної плати, звільнено не менш як 1 984 особи, що вчетверо більше, ніж у 2022 р.

Всі означені вище статистичні показники не є остаточною, адже війна триває. Ніхто з нас не знає, про руйнування скількох десятків чи сотень бібліотек нам належить дізнатися після визволення наших територій, скількома сотнями тисяч видань ми вимірюватимемо втрату бібліотечних фондів. Але сподіваємося, що в післявоєнній відбудові бібліотеки стануть пріоритетними об'єктами, матимуть сучасні й комфортні простори для роботи з громадами, отримують багато нових українськомовних видань для задоволення інформаційних, культурних, освітніх і виробничих потреб користувачів.

